अच् ६त० । भगवतोऽष्टमावतारे २ऋषभदेवे च । "अष्टमे मेरुदेव्यान्तु नाभेर्जात उरुक्रमः । दर्शयन् वर्त्म धीराणां सर्व्वाश्रमनमस्कृतम्" भा० १स्क० ३अ० ऋषभशब्दे विवृतिर्द्रष्टव्या ।

उरुगाय पु०उरुभिः श्रेष्ठैर्गीयते गम्यते वा गै–गाने गाङ् गतौ वा कर्म्मणि घञ् । परमेश्वरे वासुदेवे "त्रीणि पदा उरुगाय ! विक्रमे" ऋ० ८,२९,३, "उरुभिर्बहुभिर्गातव्यः बहुषु देशेषु गत्वा बहुकीर्त्तिर्वा" भा० बहुकीर्त्तिरिति पक्षे गीयते गायः कीर्त्तिरित्यर्थः "अतोऽह तदुरुगायस्य विष्णोः" यजु० ६,३, "विष्णु उरुगायैषः" यजु० ८,१, यः पार्थिवानि त्रिभिरिद्धि रामभिरुरु क्रमिष्टोरुगायाय जीवसे" ऋ० १,१५५,४, "उरुगायाय उरुगातव्याय" भा० । गाङ् गतौ भावे घञ् गायो गतिः कर्म० । २विस्तीर्णायां गतौ "स्तोममहदुरुगायं प्रतिष्ठां दृष्ट्वा" कठवल्ली । "उरुगाय विस्तीर्णां गतिम्" या० भा० "अस्मभ्यमुरुगायवतोऽभिध्यायतं" ब्रा० उ० उरुगायवतोविस्तीर्णगतीन्" गै गाने घञ् कर्म्म० । ३बहुकीर्त्तने । "ब्राह्मणस्य वातायोरुगायं कुरुते" शत० ब्रा०,१,२,१४,

उरुचक्षस् त्रि० उरु यथा स्यात् तथा चष्टे चक्ष–असुन् । १महादर्शने "वर्धिष्ठमत्या उरुचक्षसा नरः" ऋ० ८, १०१,२, सर्व्वद्रष्टृत्वात् २सूर्य्ये पु० "नमोभिरुरुचक्षोऽनिमान्" ६,५१,९. यं नः सूर्य्य उरुचक्षा उदेतु" ७,३५,८,

उरुज्मन् त्रि०उर्वी ज्मा क्षितिर्यत्र । बहुभूमियुक्ते "उरुष्या, च उरुज्मन्नप्रयुच्छन्" अथ० ६,४,२,

उरुज्रयस् त्रि०ज्रि–अभिभवे करणे असुन् उरु ज्रयोवेगोऽस्य विस्तीर्णवेगे । वेगेन हि सर्व्वाभिभवात् ज्रयसस्तथात्वम् । "उरुज्रयसमिन्दुभिः" ऋ० ८,६,२८. "उरुज्रयसम् विस्तीर्णवेगम्" भा० । "उरुज्रयसं घृतयोनिमाहुतम्" ५,८,६, सेहानः पूतना उरु ज्रयः" ८,३९,१, इत्यत्र ज्रवसोवेगार्थकस्याकृत्रिमतया प्रयोगात् तस्या दनकस्यन प्रमादिकम् ।

उरुज्रि त्रि०उरु यथा तथा ज्रयति ज्रि क्विप् वेदे नि० न तुक् । जू–वा०क्विवा । प्रभूतगतियुक्ते । "अर्वाक्पथ उरुज्रयः शृणुध्वम्" ऋ० ७,३९,३, "उरुज्रय प्रभूतगमनाः" भा० ।

उरुण्ड पु० उपद्रावके असुरभेदे । "बलजाः यक्षधूर्त्ता उरुण्डा वे च मट्टमटाः । कुम्भकुम्भा अयायवः । तामस्या ब्रह्मचर्य्यते प्रतिबोधेन नाशय" अथ० ८,६,१५,

उरुबिल त्रि०उरु पृथु बिलमस्य । पृथुच्छिद्रयुक्ते पात्रे स्थाल्यां स्त्री गौरा० ङीष् । "यद्येषोऽपा भिद्येत वाऽभिन्ना वा स्थाल्युरुबिली स्यात्तस्यामिमं पर्य्यावपेत्" शत० ब्रा०१,६, ४,८,

उरुज पु०उरुभ्योऽद्भ्यो जायते जनयति अन्तर्भूतण्यर्थे जन–ड पृषो० अलोपः । प्रभूतपयोजनके । "गवामुरुजमर्थयति व्रजम्" ऋ०९,७७,४. "उरुजं प्रभूतानामपां जनकम्" भा०

उरुरी अव्य०उरु राति रा–वा०की । १अङ्गीकारे २विस्तारे च ।

उरुलोक न० उरु यथा तथा लोक्यते लोक–कर्म्मणि घञ् । १अन्तरिक्षे तस्य सर्व्वलोकेभ्यो महत्त्वेन ज्ञानात् तथात्वम् । "ज्ञानस्यात्मदिगां सर्व्वगतत्वं परमं महत्" भाषोक्तेस्तस्य परममहत्त्वम् । "ममान्तरिक्षमुरुलोकमस्तु" ऋ०१०,१२८,२ । कर्म्म० । २श्रेष्ठलोके पु० ।

उरुवु पु० उरु वायति वै गोषणे क । एरण्डवृक्षे "यस्याकोरुवुर्वामूवाजिगन्धानिषाच्छदैः" सुश्रु० स्वार्थे कन् तत्रैव । रायमुकुटस्तु उरुवुकस्थाने उरुवकशब्दमङ्गीचकार पृषो० साधु ।

उरुवूक पु० उरु वायति वै गोषणे "उलूकादयश्च" उणा० नि० । रक्तैरण्डे "पुनर्नवाबाहुयतकार्य्युरुवूकवत्सादनीविल्वशाकप्रभृतीनि उष्णानि स्वादुतिक्तानि वातप्रशमनानि च" सुश्रु० । "पटोलवार्त्ताकुकारवेल्लकटुकिकाकेवुकोरुवूकपर्पटकक्रिराततिक्तकर्कोटकारिष्टकोषातकीवेतकरीराटरूषार्कतुम्बप्रभृतीनि रक्तपित्तहराण्यल्पहृद्यानि सुलघूनि कुष्ठमेहज्वरश्वासकासारुचिहराणि च" सुश्रुतः ।

उरुव्यचस् त्रि०उरु विचति व्यच–व्याजे (विशेषव्याप्तौ) असुन् अतिव्यापके । "ओरुव्यचाः पृथ्यताम्" ऋ० ३,५०१ । "उरुव्यचाः प्रभूतव्याप्तिः" भा० । २विस्तीर्णे "उरुव्यचसे महिने" ऋ० ७,३१,११ । "उरुव्यचसा विस्तीर्णे" भा० । "ममदुरुव्यचा अदितिः" ५,४६,६ । "उरुव्यचसो धाम्ना पत्यमानाः" यजु० २७,१६,

उरुषा त्रि० उरु सनोति षन–विट् का वेदे षत्वम् । बहुदातरि "महीमस्मभ्यमुरुषामुरुज्रयः" ऋ० ५,४४,६ । "उरुषां बहुदातारम्" भा० ।

उरुष्य रक्षणे पर०सक० सेट् । उरुष्यति औरुष्यीत् । "उरुष्य राय एषो यजस्व" यजु० ७,४, अस्य व्याख्याने "उरुष्य रक्ष उरुष्यतीरक्षणकर्म्मा" वेददी० । "उरुष्यदग्निः पितोरुषस्थे" ऋ० ३,५,८ । "अरुष्यत् रक्षत्" भा० । "गोपीथे न उरुष्यतम्" ऋ० ५,६५,६ ।